SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 20/2024, ss. 105-114
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2024.20(8)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 02.07.2024
Zaakceptowano: 16.10.2024
Opublikowano: 30.12.2024

CC BY

Olena Bocharova
Uniwersytet Pedagogiczny im Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0001-8415-3925

KRYZYS MIGRACYJNY W UKRAINIE W WARUNKACH WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ

MIGRATION CRISIS IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Streszczenie

Międzynarodowe migracje ludności stały się zjawiskiem powszechnym na całym świecie. Przez długi czas istnienia Ukrainy jako niepodległego państwa wskaźnik migracji jej obywateli od roku 1990 do 2020 stanowił 5,5–5,9 mln osób. Zbrojna agresja Rosji w 2022 r. zmusiła miliony Ukraińców do opuszczenia swoich domów w poszukiwaniu bezpieczeństwa w kraju i poza nim. Wskaźnik migracji ludności ukraińskiej za rok 2023 wyniósł 8,9 mln osób. Ukraina znajduje się na 4 miejscu razem z takimi państwami jak: Palestyna, Jamajka i Samoa. Przed rozpoczęciem wojny zajmowała 80. miejsce w ogólnym rankingu państw dotyczącym migracji. Celem artykułu

Abstract

International population migrations have become a common phenomenon in the whole world. After long time existences of Ukraine as the independent state, index of her migration of citizens from 1990 to 2020 amounted about 5,5–5,9 million persons. The aggression of Russia in 2022 forced millions of Ukrainians to leave theirs houses in search of safety in a country and abroad. Index of migration of the Ukrainian population in a year 2023 amounted 8,9 million persons. Ukraine is in 4-th place along with countries such as: Palestine, Jamaica and Samoa. Before the war began, Ukraine was in 80th place in the overall ranking of countries in terms of migration. The aim of the article is

jest zaprezentowanie faktycznego stanu procesu migracji w Ukrainie po wybuchu wojny 2022 r. Autor skupia się na przedstawieniu rozmiaru migracji oraz problemach z nią związanych, z którymi mierzy się ukraińskie społeczeństwo.

Słowa kluczowe: Ukraina, wojna, migracja międzynarodowa, migracja intelektualna, drenaż mózgów, wskaźnik ucieczki ludzi i drenażu mózgów

demonstration of the actual process of migration state in Ukraine after the explosion of war of 2022. An author focuses on presenting the size of migration, and the problems associated with it for Ukrainian society.

Keywords: Ukraine, war, international migration, intellectual migration, brain drain, human flight and brain drain index

Wprowadzenie

XXI w. charakteryzuje się zwiększeniem procesów integracyjnych, które wpływają nie tylko na stabilność kraju, stan gospodarki narodowej, jakość życia i poziom dobrobyt, a także edukację, wywołując tym samym zainteresowanie wśród naukowców. O zwiększonym zainteresowaniu badaczy kwestiami migracji świadczy spora liczba badań nad jej procesami. Grupa badaczy z Uniwersytetu Erazma w Rotterdamie (Holandia), na podstawie analizy bibliometrycznej 40 czasopism i 4 serii książek opublikowanych w języku angielskim, zidentyfikowała tzw. „obszar badań w dziedzinie studiów emigracyjnych. W szczególności stwierdzono, że zainteresowanie badawcze pytaniami »kto?« i »co?« zostało zastąpione pytaniami »jak?« i »dlaczego?« (Pisarevskaya i in. 2019).

Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM) w 2022 r. odnotowała wzrost liczby uchodźców na całym świecie w porównaniu z 2000 r. o około 87%. Stanowią oni niecałe 4% ogólnej populacji świata, prawie ¾ z nich należy do grupy w wieku produkcyjnym 20–64 lata (World Migration Report 2022).

Istnieje wiele kategorii i podziałów migracji. Procesy migracyjne podlegają klasyfikacji w oparciu o szeroki zakres czynników. Jedną z podstawowych klasyfikacji jest podział ze względu na zasięg. W tym kontekście migracje można podzielić na wewnętrzne – odbywające się wewnątrz kraju – i na migracje zewnętrzne, czyli międzynarodowe. Migracje międzynarodowe oznaczają ruch ludności polegający na opuszczeniu państwa pochodzenia lub stałego pobytu, aby osiedlić się na stałe lub czasowo w innym państwie, co wiąże się z przekroczeniem granicy.

Istnieją różne formy migracji międzynarodowej:

- emigracja oznacza opuszczenie przez ludzi ich dotychczasowego kraju zamieszkania (ojczystego) i przeniesienie się na stałe lub czasowo do innego państwa;
- imigracja to napływ, przyjazd do obcego kraju na stałe lub czasowo ludzi zamieszkałych dotychczas w innym kraju w celu osiedlenia się;
- reemigracja – powrót do ojczyzny emigrantów;

– repatriacja jest szczególną formą migracji, oznacza powrót do ojczyzny osób przymusowo przebywających poza granicami lub osób, które w wyniku zmian granic państwowych przestały mieszkać na terenie danego państwa;
– uchodźstwo – oznacza przymusową emigrację, której towarzyszą niesprzyjające warunki gospodarcze lub polityczne, np. wynikającą z konfliktów zbrojnych, wojen, rewolucji (Kacperska i in. 2019).

Analizując związek między kryzysem a migracją, naukowcy rozpatrują procesy migracyjne jako zjawiska wyjątkowe. Okoliczności kryzysowe są badane jako zmiany występujące poza sferą „normalnego" rozwoju, a migracja jest definiowana jako zagrożenie w relacjach między państwem a jego obywatelami (Cristea, Grabara 2019). W większości przypadków wyjazd ludności na dużą skalę do innych krajów spowodowany jest warunkami kryzysowymi, w tym wojną (Crush i in. 2018).

Kryzys migracyjny, zwany także kryzysem uchodźczym, jest jednym z największych wyzwań społecznych i politycznych, przed którymi stoi zjednoczona Europa. W ciągu ostatnich dziesięcioleci i w różnych kontekstach migracja stała się nierozerwalnie związana z narracją kryzysu. Migracja jako kryzys opiera się na fragmentarycznym, zmieniającym się i kwestionowanym zestawie wydarzeń, reprezentacji i praktyk, które z kolei wymagają określonych sposobów zarządzania nią. Wyrażenie „kryzys migracyjny" jest również coraz częściej używane w kontekście transgranicznych przyjazdów do Stanów Zjednoczonych. W wyniku kolejnych i lokalnych kryzysów związanych z masowymi ruchami uchodźców dyskursy na temat kryzysu migracyjnego stały się wszechobecne, jakby wskazywały na zjawisko globalne, które objawia się w różny sposób w rozmaitych regionach świata.

Dyskursy na temat kryzysu migracyjnego pozostają jednak nieobecne w kontekście masowego przybycia ukraińskich uchodźców do Europy po rosyjskiej inwazji w 2022 r. (Cantat i in. 2023). Znaczna część migrantów ukraińskich to osoby z wyższym wykształceniem, otwarte na nowe pomysły i zmiany. W przeciwieństwie do kryzysu migracyjnego, którego doświadczyła Europa w 2015 r. w związku z wojną domową w Syrii, przybycie ukraińskich migrantów nie spowodowało podobnych skutków (Lives on Hold 2023). W niniejszym artykule termin kryzys jest używany w stosunku do ludzkiego cierpienia, którego doświadczyło wielu Ukraińców zmuszonych do ucieczki przed wojną, aby zapewnić sobie i swoim dzieciom bezpieczeństwo.

Artykuł jest próbą zaprezentowania faktycznego stanu procesu migracji w Ukrainie po wybuchu wojny w 2022 r. Intencją autora nie jest całościowe ujęcie problemu. Wymaga to dłuższych studiów; nie istnieją jeszcze nawet w Ukrainie, ponieważ wojna trwa dalej i nikt nie może przewidzieć rozmiarów migracji. Obywatele Ukrainy w dalszym ciągu uciekają do bezpiecznych miejsc w kraju i za granicą.

1. Migracja w Ukrainie – stan faktyczny badanego problemu

Sytuacje graniczne, z którymi musi zmierzyć się każdy człowiek, dotyczą śmierci, choroby, utraty bliskich. Zdarzają się również okoliczności, których nie sposób przewidzieć i na które jednostka nie ma wpływu. Sytuacje, na które nie sposób się przygotować, czego przykładem jest wojna, brutalnie zmieniająca biografie ludzkie (Bocharova, Giza 2015). Wybuch konfliktu zbrojnego zmusił wielu Ukraińców do opuszczenia domów w celu przeżycia, a następnie zapewnienia bezpiecznej egzystencji sobie i własnym dzieciom.

Kryzys migracyjny wywołany wojną rosyjsko-ukraińską jest największym tego typu zdarzeniem w Europie od lat 40. XX w. Na 21 czerwca 2023 r. 8 mln 177 tys. Ukraińców opuściło terytorium kraju z powodu działań wojennych. Ponad połowa z nich zamieszkała w trzech krajach: Polsce – 22%, Niemczech – 14,6% i Stanach Zjednoczonych – 11%. Również wielu obywateli Ukrainy znalazło schronienie w Czechach – 7,9%, Włoszech – 5%, Kanadzie – 4,9%, Hiszpanii – 3,4% i Izraelu – 2,75%. Prawie 63% Ukraińców za granicą to osoby dorosłe, 22% – dzieci poniżej 18. roku życia. Liczby świadczą, że około 20% ludności Ukrainy przebywa poza krajem (Кількість українців 2022).

W latach 1990–2020 wskaźnik migracji międzynarodowej w Ukrainie stanowił 5,5–5,9 mln osób. Natomiast w roku 2023 zgodnie z danymi statystycznymi rankingu wskaźnik migracji wzrósł do 8,9 mln osób. Ukraina znalazła się na 4. miejscu wśród 177 państw razem z takimi jak: Palestyna, Jamajka i Samoa (Tabela 1.). W rankingu wśród 41 państw Europy znalazła się na 1. miejscu (Tabela 2.) (*Human flight and brain drain* 2023). Przed rozpoczęciem wojny w 2022 r. Ukraina zajmowała 80. miejsce w ogólnym rankingu krajów (*Human flight and brain drain* 2022).

Tabela 1. Wskaźnik ucieczki ludzi i drenażu mózgów (2023)

Państwa	Miejsce	Ocena
Australia	177	0.4
Finlandia	167	1.5
Wielka Brytania	157	2,4
Bahrajn	147	3.0
Brazylia	137	3.5
Grecja	127	4.0
Poland	117	4.6
Uzbiekistan	107	4.8
Burundi	97	5.2
Boliwia	87	5.6
Wyspa Salomona	77	5.9
Irak	67	6.1
Jemen	57	6.4

Gwatemala	47	6.5
Ghana	37	6.8
Bośnia i Herz.	27	7.1
Grenada	17	7.7
Somali	7	8.6
Eritre	6	8.6
Salwador	5	8.7
Ukraina	4	8.9
Palestyna	3	8.9
Jamajka	2	9.5
Samoa	1	10

Źródło: *Human flight and brain drain – Country rankings*, 2023.

Wskaźnik migracji: 0 – niski; 10 – wysoki. W 2023 r. zbadano 177 krajów. Średni wskaźnik migracji wyniósł 5,17 pkt. Najwyższy odnotowano na Samoa – 10 pkt., najniższy w Australii – 0,4 pkt. Średni wskaźnik migracji w Ukrainie stanowi –8.9 pkt.

Tabela 2. Wskaźnik ucieczki ludzi i drenażu mózgów.
Miejsce Ukrainy wśród państw Europy (2023)

Państwa	Miejsce	Ocena
Ukraina	1	8.9
Albania	2	8.5
Mołdawia	3	8.1
Bośnia i Herz.	4	7.1
Macedonia Północna	5	6.4
Chorwacja	6	6.1
Serbia	7	6
Łotwa	8	5.8
Litwa	9	5.6
Rumunia	10	5.6

Źródło: *Human flight and brain drain – Country rankings*, 2023.

Wskaźnik migracji: 0 – niski; 10 – wysoki. W 2023 r. zbadano 41 państw europejskich. Średni wskaźnik migracji wyniósł 3,82 pkt. Najwyższy wskaźnik odnotowano w Ukrainie – 8,9 pkt. najniższy w Szwecji – 0,6 pkt.

Wskaźniki migracji pozwalają pozycjonować Ukrainę jako kraj–dawcę migrantów dla innych państw. Przesunięcie się Ukrainy z pozycji 80. na 4. pokazuje, że Ukraina traci szansę na dalszy rozwój. Ucieczka wykwalifikowanej kadry może prowadzić do spadku produktywności, wzrostu kosztów szkolenia nowych pracowników, a także kryzysów demograficznych. Kraje UE są głównymi państwami przyjmującymi ukraińskich migrantów nie tylko od początku wojny. W 2021 r. wydano 769 441 zezwoleń na pracę dla Ukraińców w krajach Unii, co stanowi o 618 226 (409%) pozwoleń więcej w porównaniu do 2013 r. W 2021 r. pierwsze miejsce wśród państw europejskich

w wydaniu pozwoleń na pracę zajmowała Polska (86,59%), na drugim miejscu znajdowały się Czechy (4,1%), na trzecim – Węgry (3,48%), (Oliinyk 2023).

Tragedia w Ukrainie zjednoczyła Europę, a polityka krajów europejskich wobec ukraińskich uchodźców zaczęła znacznie się różnić od wcześniejszego stanu. Jednak konsekwencje kryzysu migracyjnego dla Europy pozostają niepewne. Są one związane ze znacznym wzrostem liczby migrantów, co stanowi obciążenie finansowe dla budżetów państw i podatników. Po drugie – jest to trudny test dla europejskiej jedności i europejskich wartości; po trzecie – stanowi to zagrożenie dla bezpieczeństwa i dobrobytu krajów europejskich; po czwarte – to źródło licznych problemów społecznych, gospodarczych (jak w przypadku włączania ukraińskich uczniów do szkół; zapewnienie pomocy medycznej, mieszkań etc.). Wreszcie jest to również problem integracji ukraińskich uchodźców ze społecznością europejską.

2. Wizja przyszłości uchodźców ukraińskich

Migracja Ukraińców w okresie przedwojennym i wojennym różni się diametralnie pod względem przyczyn, okoliczności i struktury społeczno-demograficznej. Migranci zarobkowi okresu przedwojennego nie byli głęboko zintegrowani z krajem przyjmującym, ponieważ ich głównym celem było zarabianie pieniędzy. Migranci wojenni znaleźli się w odmiennej sytuacji. Kraje przyjmujące (przede wszystkim państwa Unii Europejskiej i inne zachodnie) stworzyły korzystne warunki dla ukraińskich uchodźców, aby mogli zaspokoić swoje podstawowe potrzeby i dostosować się do warunków życia. Zdecydowana większość z nich pozostaje w procesie integracji z nowym społeczeństwem, gdyż istotne stały się dla nich zadania związane z perspektywą długoterminowego pobytu w kraju przyjmującym.

Wysoki wskaźnik zatrudnienia ukraińskich uchodźców świadczy o ich konkurencyjności na rynku pracy, umiejętności przystosowania się do nowych warunków społeczno-gospodarczych. Wszystko to pozwala mówić o konsekwentnej i skutecznej integracji Ukraińców w krajach przyjmujących.

Europejskie rządy i przedsiębiorstwa są szczerze zainteresowane pozostaniem obywateli Ukrainy w krajach przyjmujących, ponieważ ich integracja przyniosła już wymierny pozytywny impuls dla lokalnych gospodarek. Ukraińcy aktywnie integrują się z europejskim rynkiem pracy i płacą podatki. W szczególności, od początku wojny na pełną skalę, jak wynika z szacunków Centrum Badań nad Migracjami UW, Ukraińcy w Polsce zapłacili 10 miliardów złotych (około 2,4 miliarda dolarów) podatków, co stanowi znaczną kwotę przekraczającą pułap pomocy udzielonej uchodźcom (Заражевська 2022).

Wyniki badania „Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce" przeprowadzonego na zlecenie Kancelarii Prezesa Rady Ministrów przez Platformę Migracyjną EWL oraz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego w 2023 r. wykazały,

że 82% dorosłych uchodźców w Polsce podjęło zatrudnienie. Wskaźnik zatrudnienia wśród uchodźców w wieku produkcyjnym wynosi 84%. Niemal ¼ respondentów (27% z liczby zatrudnionych) znalazła pracę w ciągu pierwszego miesiąca pobytu w kraju, a 34% ankietowanych (41% z liczby zatrudnionych) w okresie od 1 do 3 miesięcy po przyjeździe do Polski. Tak wysoki poziom zatrudnienia wśród ukraińskich uchodźców już w pierwszych miesiącach pobytu w Polsce świadczy nie tylko o ich determinacji w kontekście podjęcia pracy, ale także o otwartości polskich przedsiębiorców na nowych pracowników, jak i o potrzebach rynku i gospodarki w Polsce (EWL 2023).

Z badania międzynarodowej agencji Gremi Personal wynika, że 43% Ukraińców przebywających w Polsce twierdzi, że obecnie trudno jest im podjąć decyzję o powrocie do ojczyzny. 5% nie wróci do w ciągu najbliższych 5 lat, 13% planuje wrócić w ciągu sześciu miesięcy, a 10% zamierza powrócić w ciągu roku (Raport analityczny wyników ankiety 2023).

Znaczna część dzieci uchodźców za granicą kontynuuje naukę online w ukraińskich szkołach. Nauka według ukraińskiego programu nauczania, komunikacja z ukraińskimi nauczycielami, przebywanie w środowisku ukraińskojęzycznym pozwalają na podtrzymanie kontaktu z domem, kształtowanie tożsamości narodowej dziecka i nie pozwalają mu „utracić korzeni". Decyzja rodziców o rezygnacji z edukacji online na rzecz uczęszczania dziecka do lokalnej szkoły często ma znaczenie symboliczne i wskazuje, że rodzina po wojnie zdecydowała się nie wracać i wiąże przyszłość z krajem goszczącym. Integracja ukraińskich dzieci, których rodzice podjęli decyzję o pozostaniu w kraju przyjmującym, przebiega całkiem pomyślnie. Wielu z nich uczy się w lokalnych szkołach z urzędowym językiem wykładowym, nawiązuje przyjaźnie, odkrywa dla siebie nowe możliwości w rozwiniętych krajach Unii Europejskiej i snuje plany o przyszłości na Zachodzie.

Choć wszystko wskazuje na to, że szczyt migracji już minął, ryzyko jej dalszego zwiększenia się nadal istnieje. Nowy potencjał migracyjny kształtuje się dzięki młodemu pokoleniu. Według danych Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii tylko 42,9% ankietowanych Ukraińców widzi przyszłość swoich dzieci i wnuków w ojczyźnie, jeśli wojna będzie trwać dalej (Лише половина українців 2022). Ukraina stoi w obliczu niezwykłego kryzysu demograficznego, który przynajmniej znacząco utrudni powojenną odnowę kraju. Co więcej, kryzys ten stanowi wyzwanie egzystencjalne dla kraju i poważne zagrożenie dla dobrobytu w dłuższej perspektywie.

Podsumowanie

Póki wojna trwa, wskaźnik migracji w Ukrainie będzie pozostawał wysoki. Z początkiem działań wojennych wyjazd ludzi nie był związany z poszukiwaniem pracy za granicą, lecz ze znalezieniem schronienia. Narodowy Bank Ukrainy zbadał wpływ fali uchodźców z Ukrainy do krajów UE i stwierdził, że ożywili oni gospodarkę i złagodzili

skutki nowego kryzysu gospodarczego. Migranci szybko dostosowali się do nowych warunków, pracując i płacąc podatki. Z drugiej strony społeczeństwo ukraińskie stoi przed trudnymi wyzwaniami. Po pierwsze – należy dołożyć wszelkich starań, aby Ukraińcy przebywający za granicą wrócili do kraju. Po drugie – należy zrobić wszystko, aby po wojnie zmniejszyć wielkość migracji zarobkowej. Po trzecie – spowoduje to, że w kraju zabraknie pracowników. Po czwarte – doświadczenia innych państw dotkniętych konfliktem zbrojnym sugerują, że odbudowa Ukrainy może być długa i kosztowna. Dlatego trzeba już teraz pomyśleć m.in. o przyciąganiu migrantów zarobkowych z innych krajów.

Po wojnie Ukraina będzie musiała konkurować o zasoby pracy z innymi krajami europejskimi, ponieważ mężczyźni mogą wyjeżdżać do pracy w UE. Już teraz konieczne jest inwestowanie środków (państwowych lub organizacji międzynarodowych) w budowę mieszkań, transportu i infrastrukturę społeczną. Zadania polityki migracyjnej stały się znacznie bardziej skomplikowane. Wysoki poziom emigracji intelektualnej może doprowadzić nie tylko do utraty konkurencyjności branży technologicznej, ale także do utraty konkurencyjności całej gospodarki kraju. Drenaż mózgów może okazać się niezwykle bolesny dla społeczeństwa i jego rozwoju zarówno gospodarczego, jak i społecznego. Jeśli wcześniej celem migracji wykwalifikowanych specjalistów była chęć pracy poza granicami kraju, to w ostatnich latach procesy migracji obejmują także studentów, którzy zamierzają zdobyć wykształcenie za granicą i kontynuować tam pracę.

Rozumiejąc trudność zaistniałej sytuacji, wiceminister edukacji i nauki Ukrainy Mychajło Wynnycki podczas rocznicy Magna Charta Uniwersytetów w Łodzi (2023) wezwał zachodnie uniwersytety do powstrzymania drenażu mózgów z Ukrainy poprzez realizację wspólnych programów studiów, fundowanie stypendiów ukraińskim naukowcom, aby mogli kontynuować badania w Ukrainie (O'Malley 2023). Ukraińscy studenci i naukowcy za granicą są swego rodzaju „pomostem komunikacyjnym" (ambasadorami) między ukraińskim uniwersytetem i uniwersytetem przyjmującym. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że nawet jeśli nie wrócą (jak na przykład w przypadku autorki artykułu, która opuściła swój kraj w 2014 r.), to będą kontynuować studia/ pracę w zagranicznej instytucji oraz angażować się w badania związane z Ukrainą. Ta działalność niewątpliwie przyczyni się do rozpowszechniania wiedzy o Ukrainie i będzie swego rodzaju promocją ukraińskich studiów i naukowców.

Czas płynie, ludzie adaptują się w nowym miejscu, znajdują pracę, nawiązują kontakty towarzyskie i pomimo tego, że granice dla mężczyzn od 18 do 60 lat są obecnie zamknięte, kobiety wyjeżdżają w poszukiwaniu pracy, a to stanowi bardzo poważne zagrożenie dla Ukrainy. Podczas gdy wcześniej głównym celem państwa było stworzenie warunków do powrotu pracowników płci męskiej, obecnie większość uchodźców stanowią kobiety i dzieci. Jeśli sytuacja się pogorszy, liczba uchodźców automatycznie wzrośnie.

Literatura

Bocharova, Olena, Giza, Teresa. 2015. Ludzie w sytuacji granicznej – cazus Donbasu. Między niebem a ziemią. W: Człowiek w sytuacji granicznej. Fil*ozoficzne, kulturowe i historyczne wymiary refleksji i jej implikacje pedagogiczne*, red. Sylwii Jaronowskiej, 234–248. Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji.

Cantat, Céline, Pécoud, Antoine, Thiollet, Hélène 2023. Migration as Crisis. American Behavioral Scientist, 23. Doi. 10.1177/00027642231182889, ttps://sciencespo.hal.science/hal-04163262/document

Cristea, Loredana Andreea, Grabara, Janusz. 2019. Fiscal impact of the migration phenomenon. *Journal of International Studies*, 12 (4), 144–59. https://doi.org/10.14254/2071-8330.2019/12-4/10.

Crush, Eloise et al. 2018. Migrants in Countries in Crisis. South Africa Case Study: The Double Crisis. Mass Migration from Zimbabwe and Xenophobic Violence in South Africa. *International Centre for Migration Policy Development,* 104. Dostęp: 12.02.2024. https://www.africaportal.org/publications/migrants-countries-crisis-south-africa-case-study-double-crisis-mass-migration-zimbabwe-and-xenophobic-violence-south-africa.

EWL zaprezentowało wyniki badań dotyczących sytuacji uchodźców w Polsce rok po wybuchu wojny w Ukrainie. Dostęp: 25.03.2024. https://studium.uw.edu.pl/ewl-zaprezentowalo-wyniki-badan-dotyczacych-sytuacji-uchodzcow-w-polsce-rok-po-wybuchu-wojny-w-ukrainie/

Human flight and brain drain — Country ranking. Dostęp: 12.03.2024. *https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index/, 2022.*

Human flight and brain drain – Country ranking. Dostęp: 6.02.2024. *https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index/, 2023.*

Kacperska, Elżbieta i in. 2019. *Migracje międzynarodowe w Europie. Trendy, problemy, wyzwania.* Warszawa: Wydawnictwo SGGW.

Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine. Dostęp: 25.03.2024. https://data.unhcr.org/en/documents/details/101747.

Oliinyk, Olena 2023. The impact of intellectual migration on the country`s innovative development. *Social Economics*, 65, 17–25. https://doi.org/10.15407/dse2023.03.003.

O'Malley Brendan. 2023. *Ukraine seeks international support to stem brain drain*. Dostęp: 10.04.2024. https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20231028073035837.

Pisarevskaya Asya iet al. 2019. Mapping migration studies: An empirical analysis of the coming of age of a research field, *Migration Studies,* 8 (3), 1–27. DOI:10.1093/migration/mnz031

Raport analityczny wyników ankiety obywateli Ukrainy pracujących w Polsce (w języku ukraińskim). Dostęp: 10.04.2024. https://gremi-personal.com/raport-analityczny-wynikow-ankiety-obywateli-ukrainy/

World Migration Report, 2022. https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/. Dostęp: 12.2.2024.

Заражевська Світлана. Не такі вже й біженці. Українці витрачають за кордоном $1–2 млрд на місяць та заплатили $2,4 млрд податків у Польщі. Головне зі звіту НБУ.

Dostęp: 25.03.2024. ttps://forbes.ua/money/ne-taki-vzhe-i-bizhentsi-ukraintsi-vitrachayut-za-kordonom-1-2-mlrd-na-misyats-ta-zaplatili-24-mlrd-podatkiv-v-polshchi-golovne-zi-zvitu-nbu-13122022-10450.

Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. Dostęp: 18.02.2024. https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html.

Лише половина українців планує майбутнє своїх дітей в Україні у випадку збереження військової загрози. Dostęp: 25.03.2024. https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1118&page=12